

MAART 1951

JAARGANG 54, AFL. 3

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

DE WATERSPREEUW VAN MARIËNDAAL

MARTIEN WITKAMP.

Toen vlak na Kerstmis alles nog dik onder de sneeuw lag, zagen we onze Waterspreeuw voor het eerst. Hij zat aan de oever van het beekje en verdween af en toe met een sprongetje in het bij uitzondering nu eens snel stromende water, om er na een ogenblik met een visje, een insect of een kreeftachtig waterdiertje in zijn snavel weer uit op te duiken. En nu na meer dan een maand vist hij hier nog even enthousiast. Zijn bruisende surrogaat-bergbeek dankt hij aan de ijstijden en de Compagnie. De eersten zorgden er voor dat er aan de zuidelijke Veluwezoom een aantal mooie asymmetrische beekdalen ontstonden, waardoor het water van de Veluwe naar de Rijn werd afgevoerd, de tweede

dat er rijke kooplieden kwamen die vooral in de achttiende eeuw evenals langs de Vecht en de binnenduinrand ook langs de Veluwe hun buitens stichtten. Een van deze buitens was Mariëndaal even ten westen van Arnhem en de beek die op het landgoed liep en grotendeels zijn water verloren had, werd aan de oorsprong diep ingegraven en van vijvers en watervalletjes voorzien om droogvallen te voorkomen.

De Waterspreeuw is een vogel van riviertjes en beken, van hoog in het gebergte tot in het lage heuvelland. Ieder water is daar van de bovenloop tot aan de monding netjes in arealen verdeeld, die hoogstens 2 km lang zijn en op ieder areaal woont

een Waterspreeuw of -spreeuwenpaar. Maar de onze kun je dag en nacht op een stukje van nog geen 75 m aantreffen en als al te opdringerige bewonderaars hem verontrusten vliegt hij toch nooit meer dan 100 m weg. Maar mensenschuw is hij niet bepaald en in zijn vaderland is hij dan ook vaak goeie maatjes met de molenaar van zijn beek. Als hij zo op ongeveer een meter hoogte met holle rug en snelle vleugelslag over de beek scheert, lijkt hij wel op de IJsvogel met wie je hem hier wel samen ziet. Maar de IJsvogels zijn lang niet zo honkvast en ze vliegen de hele beek af tot aan de Rijn, die ze dan van krib tot krib volgen. Een enkele maal hoor je van de Waterspreeuw in het langsvliegen een metaalachtige roep, die klinkt als die van de IJsvogel, maar meestal blijft het bij een zacht zit-zit. Zo in de vlucht zie je hoe slank hij is ondanks zijn korte vleugeltjes en staart, maar zittend maakt hij door zijn dicht verenpak een dikke indruk en zie je dadelijk dat hij familie van de Winterkoning is (fig. 1). Een reuzen Winterkoning ter grootte van een Spreeuw maar met een prachtige witte borst, die sterk

Fig. 1. De Waterspreeuw van Mariëndaal.

contrasteert met de donkere rest van het lichaam. Kop en hals zijn roestbruin en het overige is donker leikleurig met alleen wat spikkels door de lichte zomen van de vleugeldekvleertjes. Spikkels en grootte zullen wel verantwoordelijk zijn voor het „spreeuw” in zijn naam. Voluit is die naam eigenlijk Zwartbuikwaterspreeuw, want er is ook een Waterspreeuw met een roestbruine buik, de Midden-europese, (*Cinclus cinclus aquaticus* Bechst.) die in ons land vaker voorkomt, hier zelfs wel enkele malen gebroed heeft en niet ver over de grens in België en in Duitsland een vrij gewone vogel is. Maar onze Zwartbuik- of Noord-europese Waterspreeuw (*Cinclus cinclus cinclus* L.) is hier veel minder te zien. Van 1759 tot 1899 zijn er maar 5 waarnemingen bekend. In 1912 werd er nog een op Voorne gezien en pas van deze winter zijn er weer waarnemingen bekend. Eerst op Ameland en het vaste land van Friesland, later in Rotterdam en nu op Mariëndaal. De vogels die we hier te zien krijgen, zijn zwervers die wat ver naar het zuiden zijn afgedwaald. In hun normale verspreidingsgebied in de landen rond de Oostzee, met uitzondering van Denemarken en noordwest-Duitsland, en in noord-Rusland zijn ze stand- en zwervvogels. Een aantal verwante vormen zijn de Britse, de Ierse, de Pyrenese, de Sardijnse en nog enige andere in Azië en noordwest-Afrika.

Ze leven allen langs beken of oevers van meertjes en vangen daar de schrijvertjes, watertorren, kokerjuffers, vlokreeften, waterpissebedden, platwormen en slakjes en een enkele maal een loopkever van de oever of een steenvlieg van de rotsen. En verder visjes, als die tenminste niet te groot zijn. Vooral als er jonge visjes zijn kan de Waterspreeuw zich daar dan op toeleggen en er staan dan altijd lieden

klaar om zo'n rover van visbroed te verdelgen. Die is schadelijk zie je. In Duitsland zijn daar natuurlijk hele discussies over gevoerd, maar dat is nu gelukkig niet meer nodig, want mijn album *Aus Deutschlands Vogelwelt* vermeldt althans voor de midden-europese soort „Nutzen : Schaden = 14 : 2." Laten we hopen, dat zijn vervolgers hierdoor bekeerd worden en dat voor de noord-europese de verhouding niet anders ligt. Schadelijk voor de visstand van Mariëndaal is de onze gelukkig niet want in tegenstelling tot de andere beken van de zuidelijke Veluwezoom, waarin we Beekprikken en soms zelfs Beekforellen vinden, zijn er bij Mariëndaal alleen maar Driedoornige stekeltjes. Maar die zijn er dan ook in massa. Als je met een visnet de bodem afroemt vang je in één slag zowat drie kokerjuffers en evenveel vlokreeften en waterpissebedden en in drie halen een bootsmannetje, een bloedzuiger of een stekeltje. Dat is dan in de vijverachtige verbreding waar onze Waterspreeuw graag vist. Hij zit dan aan de kant of midden in het water op een steen of een stokje. Iedere seconde wipt hij snel een keer door de knieën, wat vooral door de witte borst opvalt. Aan het eind van de wip gaat ook het korte staartje op en neer. En bijna even vaak trekt hij het witte derde ooglid over zijn bruine oog. Als hij wil gaan duiken wordt het wippen sneller en soms slaat hij een paar maal snel met de vleugels, het lichaam strekt zich en dan springt hij met een boogje achteloos vooruit, soms zelfs nog opzij kijkend. Maar vlak bij het water gaat zijn kop vooruit en duikt het eerst onder. Een bellenspoor aan de oppervlakte verraad dan waar hij is. Vijf tot twintig seconden blijft hij onder en legt dan vier tot tien meter af, lang niet steeds in rechte lijn. Onder water sluit hij neus en oorholten af

maar of hij daar zijn ogen dicht heeft betwijfel ik, gezien de onfeilbare zekerheid waarmee hij na een mum van tijd weer met een prooi boven komt. Soms duikt hij, na even vrij diep liggend rondgezwommen te hebben, weer onder, wel tot drie maal toe, en je kunt dan duidelijk zien dat hij daarbij zijn vleugels gebruikt. Bij het rondzwemmen kan hij een klein dier opeten maar als hij een visje of kokerjuffer te pakken heeft, zwemt of loopt hij naar zijn uitgangspunt terug. De kokerjuffers die hij hier vangt zijn van het *Limnophilus*-type met huisjes, samengesteld uit vooral grassprietjes en aan één kant gesloten. Met zijn grijsblauwe priemsnavel pakt hij die nu dicht achter de kop van de juffer en slaat het dier een paar keer snel op het water heen en weer zodat het huisje er af valt. Zo kan hij in tien minuten wel een stuk of twintig van deze dieren naar binnen werken. Soms verorbert hij er wel dertig of veertig achter elkaar, afgewisseld met een paar andere waterdieren. De lege kokers liggen dan ook bij tientallen op de kant. Als je ziet wat hij zo naar binnen slaat, ga je ook heel wat uitwerpselen verwachten en die vinden we dan ook bij massa's op zijn slaappleats aan de kant vlak onder het watervalletje en op zijn geliefkoosde visplekjes in en bij het water. Ze zijn gelukkig groot en vrij hard, cylindertjes van $1\frac{1}{2}$ cm lang en meer dan een $\frac{1}{2}$ cm in doorsnee, waarin het urinezuur als kleine witte bolletjes verdeeld zit tussen een oranje-gele hoofdmassa. Als je die hoofdmassa onder het microscoop bekijkt, zie je dat ze bestaat uit grote aantallen poten en pootleden en rug- en zijschilden van de lichaamssegmenten van vlokreeften en waterpissebedden. Daarnaast zie je visschubben, en de gevlekte of gestreepte kop- en halsschilden en pootleden en klauwen van de koker-

Fig. 2. *Op de stenen bij de waterval.*

juffers. Soms vind je zelfs halve vlokreeften of hele torretjes.

Als onze Waterspreeuw niet aan het visen is, en dat is het grootste deel van de dag, vind je hem vlak bij de waterval, waar de beek over de zandige bodem schiet. Daar is op Mariëndaal niet veel voor hem te halen omdat hier de echte beekfauna ontbreekt, maar in de bergen moet hij juist op dergelijke plaatsen zijn kostje opscharrelen. Hij loopt daar dan met de kop omlaag tegen de stroom in en wordt zo op de bekende manier van de phrygische mutsen en zoveel andere waterdieren door de stroom omlaag gedrukt. Bovendien houdt hij zich met de lange duidelijk gelede, aluminium-kleurige tenen aan op de bodem liggende stenen vast. Extra verzwaard is de Waterspreeuw niet,

alleen zijn de meeste beenderen niet hol zoals bij de meeste vogels.

Bij ons spartelt en duikt hij in het snel stromende deel alleen maar zonder te visen, wipt over de stenen, poetst zijn veren, die hij dank zij een goed ontwikkelde stuitklier steeds droog weet te houden, krabt zich achter het oor of zingt binnensmonds een liedje, dat wel op dat van de Blauwborst lijkt of op het murmelen van de beek, maar dat door het vallende water nauwelijks is te horen. Voluit zingen doet hij nog niet maar bij helder weer is daar al wel kans op. Hij moet dan nog meer lawaai kunnen maken dan de Winterkoning, die je al wel tussen de klimop van de waterval kunt horen. Overigens kan de zang ons straks evenmin als de andere veldkenmerken vertellen of we met een hij of een zij te maken hebben. Soms ook loopt onze vriend langs de kant of door het ondiepe water en pikt naar stokjes en bladeren die hij omkeert. Dat bladeren omkeren zou hij onder water ook wel eens kunnen doen, want tussen het blad zitten juist de meeste vlokreeften en kokerjuffers. Andere gewoonten van hem zijn: telkens even de snavel in het water dopen en herhaaldelijk naar boven kijken. Wat dat eerste te betekenen heeft weet ik niet, maar van het laatste is het duidelijk, want op zijn visplekjes midden op het water valt hij vanuit de lucht prachtig op en er is weinig gelegenheid dekking te zoeken.

Laten we maar hopen dat hij noch vanuit de lucht, noch vanaf de grond te veel wordt lastig gevallen, zodat hij nog een tijdlang op de rijke voorraad waterdieren van Mariëndaal wil blijven teren.

Instituut voor Toegepast
Biologisch Onderzoek in de Natuur.